

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті проаналізовано теоретико-методологічні засади стратегії сталого розвитку України. Доведено, що формування такої стратегії має ґрунтуватися на критично-творчому використанні теорій і підходів неокласичного, неокейнсіанського та неоінституціонального напрямків сучасної світової економічної науки.*

Ключові слова: стратегія сталого розвитку, неоінституціоналізм, високі технології, конкурентоспроможність, глобалізація.

***Annotation.** The article offers an analysis of the theoretical and methodological underpinnings of Ukraine's sustainable development strategy. The argument is that for such a strategy to take form, it must be built on critical and innovative use of approaches and theories of modern world economics including neoclassic, neo-Keynesian, and neo-institutional schools.*

Keywords: sustainable development strategy, neo-institutionalism, high technology, competitiveness, globalization.

На початку XXI століття розвиток світової економіки супроводжується рядом викликів і загроз, породжених глобалізаційними процесами, науково-технологічною революцією, кризою традиційних основ відтворювального процесу. В цих умовах все більше країн усвідомлюють необхідність переходу на засади сталого економіко-екологічного та інноваційного розвитку, стратегії якого змогли би мінімізувати негативні і максимізувати наявні і потенційні переваги глобалізації. «Сам термін сталий розвиток, на думку міжнародної Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку, може означати розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [11]. Що стосується України, то прийняті у 2006 р. «Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2007-2011 роки», а також «Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки» теоретико-методологічно та науково-практично застаріли, не відповідають новим умовам, потребують переосмислення і переоцінки в напрямі розробки стратегії сталого розвитку [6].

Формування стратегії сталого розвитку України, розробка практичних напрямків, форм та інструментів її ефективної реалізації об'єктивно зумовлює творчо-критичне осмислення і використання існуючих у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі концептуальних засад, теоретико-методологічних підходів до згаданої проблематики. Такими засадами, на нашу думку, можуть слугувати ідеї і погляди представників сучасного неоінституціоналізму на проблематику майбутнього суспільного розвитку у його зв'язку із закономірностями еволюції техніки, технології та інформації. У відомих теоріях «постіндустріального суспільства» Д. Белла, «кібернетичної революції» Р. Тібольда, «суспільства сфери послуг» К. Кларка, «суспільства знань» П. Друкера, «розриву з минулим» А. Тоффлера та ряду інших акцент у стратегії майбутнього розвитку цивілізацій та відповідних їм соціально-економічних систем зроблено на техніці, високих технологіях, сфері послуг, знаннях та інформації. Їх автори виходять з того, що під впливом глобалізаційних процесів та науково-технологічної революції відбувається становлення «економіки знань», у якій визначальним чинником подальшого розвитку стають фундаментальні теоретичні знання, інновації та інформаційно-комунікаційні технології [14].

Що стосується України, то попри всі складнощі і суперечності ринкових трансформацій, що відбуваються впродовж 20 років незалежності, домінування в економіці і зовнішньоекономічних зв'язках нашої держави продукції третього та четвертого технологічних укладів, Україна має певні передумови для технологічного прориву, підвищення рейтингу її міжнародної конкурентоспроможності на засадах сталого розвитку. [1]

Аналіз інформаційно-технологічного потенціалу нашої держави дає підстави виокремити декілька практичних напрямків такого прориву і внаслідок цього зміцнити свою безпеку, зайняти лідируючі позиції на світовому ринку. Мова йде про кремнієву енергетику, як різновид альтернативної (сонячної енергетики), виробництво високочистих порошків титану і переробку відпрацьованого ядерного палива зі створенням відповідного промислового виробництва, нанотехнологічні інновації.

Що стосується першого напрямку, то зазначимо, що Україна володіє патентами на унікальні технології, використовуючи які можна отримувати так звані кремній шість дев'яток, тобто практично чистий кремній за ціною лише кілька доларів за кілограм, в той час як при використанні західних технологій ціна на порядок вища. Прикладом практичного використання новітніх технологій цього напрямку є діяльність корпорації «Квзар-Мікро», яка купує полікремній у США та Німеччині, вирощує монокремній, ріже його, шліфує і реалізує заготовки для сонячних батарей в Ізраїль, США, Іспанію. На сьогодні у цьому сегменті «Квзар-Мікро» належить близько 10% світового ринку. Гальмом на шляху подальшого розвитку цієї технології, а

відповідно і посилення міжнародних конкурентних позицій нашої держави є відсутність всього виробничого ланцюга на базі чітко визначених українських підприємств. Одним з таких підприємств міг би стати Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окисних руд (КГЗКОР), будівництво якого триває більше 20-ти років. У випадку прийняття відповідного законопроекту, а його прийняття гальмується металургійним лобі у Верховній Раді, на ньому можна було б налагодити виробництво чистого кремнію. [9]

Іншим, не менш перспективним напрямком технологічного прориву є використання захищених патентами вітчизняних технологій переробки відпрацьованого ядерного палива (ВЯП).

Як відомо, у нинішньому реакторі атомної станції згоряє приблизно п'ять відсотків палива. Україна має можливість виготовляти установки для переробки ВЯП і отримати нове паливо для повторного використання. На сьогодні жодна країна світового співтовариства такі установки не виготовляє. Вітчизняні вчені незаперечні лідери в технології розвитку термоелектричної галузі, 177 супутників різних країн літають з українськими термоелектричними установками. Проте, програма подальшого розвитку цієї галузі, запропонована ученими Чернівецького університету в силу відсутності фінансування залишається нереалізованою.

Не менш важливими і перспективними напрямками посилення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки на засадах сталого розвитку є біотехнологічний та нанотехнологічний.

Наприкінці XX і початку XXI ст. нанотехнології, поряд з біотехнологіями та інформаційно – комунікаційними технологіями, стали одним із стратегічних напрямів економічного розвитку постіндустріальних країн. Прискорені темпи і обсяги досліджень та їх впровадження у сфері нанотехнологій покликані забезпечити реалізацію стратегічних національних пріоритетів з метою підвищення якості життя населення, досягнення економічного зростання, розвитку фундаментальної науки, освіти і культури, зміцнення економічної і технологічної незалежності та безпеки і посилення міжнародних конкурентних позицій країни.

На сучасному етапі нанотехнологічні інновації стають визначальним чинником подальшого розвитку не лише національних економічних систем, але й домінуючою сучасних світогосподарських відносин, ефективна реалізація яких забезпечуватиме лідуючі позиції країни у глобальному конкурентному просторі.

Перехід нашої держави на засади сталого економіко – екологічного і техніко - технологічного розвитку, формування висококонкурентної національної моделі такого розвитку об'єктивно зумовлює необхідність активізації досліджень у нанотехнологічній сфері науковцями не лише природничих (фізики, хімії, біології), а й економічних наук.

Нанотехнологічні інновації в умовах глобалізації економічного і науково – технологічного розвитку стають одним з визначальних факторів міжнародної конкурентоспроможності національних суб'єктів підприємницької діяльності, формування інноваційної моделі розвитку економіки нашої держави. В результаті дослідження науково – технічного та інноваційного потенціалу України, виявлено, що нанотехнологічні інновації займають 12% національного ринку інновацій, що зумовлюється високим рівнем відкриттів та впроваджень у даній галузі. За останні два роки, провідні науково – дослідницькі інститути у сфері природничих наук створюють унікальні, якісно нові та висококонкурентні на світовому ринку нанотехнологічні продукти. Вже на початку 2012 року Україна має право претендувати на 1% світового ринку нанотехнологічних інновацій, що в цифровому відображенні становитиме приблизно 200 млн. дол. США. Для подальшого розвитку у галузі нанотехнологій Урядом спільно з НАН України передбачається фінансування програми з нанотехнологій та наноматеріалів в обсязі 750-770 млн. грн., а також створення наукових лабораторій, оснащення сучасним науковим технологічним обладнанням; створення 4 науково-навчальних центрів з нанотехнологій для підготовки магістрів та аспірантів в НАНУ та ВНЗ у Києві, Львові, Харкові та Донецьку з фінансуванням в обсязі 20 млн. грн. на рік.

Аналіз інформаційно-технологічної складової міжнародної конкурентоспроможності України свідчить про те, що головним завданням для економіки нашої держави є «заміна домінуючих рудиментних базових технологій індустріального суспільства на сучасні високотехнологічні, базовані на інформатизації, біо- і нанотехнологіях та автоматизованих комплексах». [3] Лише таким шляхом можливе входження України у глобальний конкурентний простір, зміцнення її міжнародних безпекових позицій.

Врахування у стратегії сталого розвитку України соціальної складової має ґрунтуватися на теоріях «соціального ринкового господарства», «корпоративної соціальної відповідальності» та «соціалізації бізнесу», які є основою неліберальної концептуальної моделі і трактуються в науковій літературі як етична поведінка, відповідальність та соціальна спрямованість діяльності компаній, як певний рівень добровільного реагування організації на соціальні проблеми [7].

Сформульована в середині 70-х років XX століття концепція корпоративної соціальної відповідальності включає в себе ряд ключових принципів і положень, дотримання і реалізація яких сприяє розвитку компаній, розширює їх можливості для ефективного бізнесу, посилює конкурентні позиції. Концепція виходить з того, що соціальна відповідальність є похідною від суспільної влади, бізнес повинен діяти як відкрита система, соціальні витрати мають бути ретельно обраховані і в кінцевому рахунку оплачені споживачем, не лише компанією, але й громадяни залучаються до відповідальності за вирішення соціальних проблем.

Наприкінці 90-х років XX століття ключові положення концепції знайшли своє відображення у кодексі поведінки транснаціональних корпорацій, розробленим рядом наддержавних організацій та громадських об'єднань і проголошеним на Всесвітньому економічному форумі у Давосі у грудні 1999 р. Кодекс включає в себе дев'ять принципів корпоративної соціальної відповідальності, серед яких підтримка міжнародних прав людини в рамках корпоративної діяльності, визнання за трудовим колективом права на створення асоціацій та

укладання колективного договору, усунення всіх форм примусової праці, підтримка і сприяння більшій екологічній відповідальності та впровадженню екологічно безпечних технологій [10].

Інтеграція принципів соціальної відповідальності бізнесу у стратегію сталого розвитку України, національних компаній і фірм в умовах глобальної фінансово-економічної кризи відкриває можливість для них зосередитись на головних пріоритетах діяльності, змістити акценти у самій соціальній стратегії і включити в неї низку антикризових заходів, поєднати соціальні аспекти з економічними пріоритетами. Крім того, такий підхід дозволяє компаніям прорахувати власні потенційні конкурентні переваги, що виникають внаслідок інвестування у соціальні програми і проекти [12].

Актуальність проблеми інтеграції принципів соціальної відповідальності бізнесу у стратегію сталого розвитку країн і компаній підтверджує і той факт, що вона стала темою обговорення на Міжнародному економічному форумі у Давосі (січень 2009 р.) в рамках Глобального договору ООН. На сьогодні цей Договір являє собою своєрідну міжнародну ініціативу, що охоплює більш ніж 6 тис. компаній та організацій у 130 країнах світу. «Як стверджують сучасні економісти, довіра або «соціальний капітал», корпоративна соціальна відповідальність є необхідною умовою нормального функціонування економіки, а його падіння чи відсутність вкрай затрудняє подолання кризових явищ» [13]. Компанії, які дотримуватимуться принципів корпоративної соціальної відповідальності в складних кризових умовах зможуть зберегти довіру споживачів і суспільства. В країнах з розвинутою ринковою економікою починаючи з 90-х років XX століття корпоративна соціальна відповідальність отримала економічний вимір, який знаходить свій прояв у формуванні та оцінці нових ринкових сегментів. За оцінками фахівців Бостонської консалтингової групи у соціально активних компаній дохідність продаж на 3% вища, активів – на 4%, а капіталу та акцій – більш ніж на 10%, ніж у корпоративних структур, які не дотримуються принципів КСВ [15]. Окрім різноманітних досліджень про рівень і ступінь взаємозв'язку корпоративної соціальної відповідальності з дохідністю бізнесу у світову практику впроваджена і використовується система індикаторів сталого розвитку і соціальної активності компаній.

Перехід на засади сталого розвитку об'єктивно вимагає змін у процесі соціальної відповідальності українських компаній, трансформації системи менеджменту, принципів корпоративного управління та конкурентних стратегій. Криза значно звузила можливості національного бізнесу, негативно позначилася на практиці і стандартах корпоративної соціальної відповідальності. В цих умовах більшість українських компаній змушена оптимізувати свої витрати, в тому числі і на соціальні ініціативи. Несприятлива цінова кон'юнктура, зменшення попиту на вітчизняну продукцію на світовому ринку, а відповідно скорочення обсягів виробництва, інфляція та зростання напруженості на ринку праці змушують національний бізнес до пошуку шляхів оптимізації витрат на заробітну плату (скорочення чисельності працюючих та зменшення рівня оплати праці), на розвиток персоналу, соціальні програми. Проте, з боку державних структур та ряду українських компаній поки що не спостерігається активного процесу коригування стратегій корпоративної соціальної відповідальності. Зміст цих стратегій зводиться переважно до скорочення персоналу, штатних і адміністративних витрат, заробітної плати, переходу на неповний робочий тиждень.

Разом з тим, окремі компанії України і в умовах кризи продовжують активну діяльність у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Започаткований у 2008 році рейтинг відкритості та активності українських компаній у сфері КСВ засвідчив, що вони максимально враховують соціальні аспекти у власній бізнес-діяльності.

Серед міжнародних компаній, що діють в Україні рейтинг соціалізації бізнесу очолюють компанії «Сіменс-Україна», «Кока-кола» та «Intel Ukraine Micro-Electronics LTD» [5].

Із соціалізацією бізнесу тісно пов'язані процеси соціалізації капіталу, економічний вимір якого знаходить свій прояв в укладанні контрактів, зниженні операційних, трансакційних витрат, що, в свою чергу, зменшує загальні витрати на ведення бізнесу. Один із авторів теорії трансакційних витрат, лауреат Нобелівської премії Р.Коуз у своїй роботі «Природа фірми» довів, що останні – «це втрати на підготовку (збір інформації про ціни, про переваги споживачів і наміри конкурентів), початок і управління виконанням контрактів, а також затрати на локальні заходи в межах фірми» [2]. Спільні колективні дії менеджерів і робітників фірми, їх формальні і неформальні взаємовідносини та норми поведінки призводить до зменшення витрат на підготовку і виконання контрактів, у тому числі і на організаційне управління цими процесами. Ідеї Р.Коуза щодо впливу трансакційних витрат та спільних колективних дій на ефективність ведення бізнесу знайшли своє продовження в розвитку у роботах Дж. Стіглера (теорія промислової організації), Д.Норта (кліометрія та нова інституційна теорія) а також Г.Бекера (теорія людського капіталу) [4]. Соціалізація капіталу, її результати сприяють започаткуванню і розвитку нових видів підприємницької діяльності, виступаючи тим самим дієвим чинником мінімізації негативних наслідків глобальної фінансово-економічної кризи, переходу на засади сталого розвитку з формуванням відповідних стратегій.

Оскільки у стратегії сталого розвитку істотну роль відіграє екологічний чинник, то теоретико-методологічною основою даної стратегії виступають концепції, пов'язані з охороною навколишнього середовища та раціонального природокористування, впливу екологічного фактору на світовий, регіональний і національний економічний розвиток, зокрема «органічного економічного зростання», «зелених інвестицій», «екологічної економіки» [8]. У практичній площині це означає екологічно - орієнтоване зростання з метою досягнення економічного підйому на принципах екологічної і соціальної стабільності, коли всі аспекти розвитку (економічний, технологічний, фінансовий та ін..) мають враховуватися комплексно.

Отже, соціалізація бізнесу, його екологізація та інновативність, діяльність у сфері корпоративної соціальної відповідальності, стають ваговою складовою формування стратегії сталого розвитку нашої держави. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи стратегія сталого розвитку виступає передумовою подальшої стійкості українських компаній, забезпечує їм стратегічну перспективу, і, в кінцевому рахунку, ряд додаткових конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Антонюк Л. Шляхи інтеграції України в глобальну інноваційну систему: монографія «Спільний європейський економічний простір» / За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, В.І.Чужикова. К., 2007. – С. 324.
2. Коуз.Р. Фирма, рынок и право. Пер. с англ. – М.: Дело., 1993. – С. 128.
3. Лановий В. Інвестиції абсурду // Євроатлантика. – 2010. – № 4. – С. 41
4. Лауреати Нобелівської премії з економіки / Економічна теорія. Підручник під ред. В.Д. Базилевича. – К., 2006. – С. 648, 657, 659.
5. Міжнародний бізнес. Підручник. – К.: ВПЦ Київський університет, 2009. – С. 285-287; Рейтинг українських компаній // Гвардія, 2009. – № 4. – С. 28-33.
6. Палій О. Країні потрібні реформатори // День., 31.03.2011. – № 56. – С.4.
7. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент. – К.: КНЕУ., 2004. – С. 379; Міжнародний бізнес. – К.ВПЦ Київський університет, 2009. – с. 283.
8. Пискулова Н.А. Влияние экологического фактора на мировое экономическое развитие // Вестник МГИМО «Университет». – 2010. – №6. – С. 208-213.
9. Поручник А. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: Монографія. – К., КНЕУ, 2008. – С. 69-70, 200-201.
10. Социальная ответственность: новые требования к бизнесу в постиндустриальную эпоху // Персонал. – 2002. – № 2. – С. 72-78.
11. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей. Монографія. За ред. Д.Г. Лук'яненко, В.І. Чужикова. – К., 2007. – С. 52.
12. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність як конкурентна перевага розвитку сучасного бізнесу // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сб. научн. трудов. – Донецк, 2010. – Ч. III. – С.189-193.
13. Щербинина Ю. Время ответственности // Гвардія. Всеукраинский рейтинговый журнал. – 2009. – № 4. – С.12.
14. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень. Підручник. – К.: Знання, 2005. – С. 400-407.
15. Яцюк А. В КСО за свой счет // Гвардія. –2009. – №4. – С. 17.

UDC: 339.926

CHUZHUKOV V.I.,

Head of the European Integration Department
Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman
Ph.D, D.S., professor

FEDIRKO O.A.,

Deputy Head of the European Integration Department
Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman
Ph.D., associate professor

TRANSBORDER REGIONAL ASYMMETRIES IN EUROPE: THE CASE OF EUROPEAN UNION AND EAST-EUROPEAN NEIGHBORING NATIONS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню тенденцій та чинників формування осі регіональної асиметрії вздовж східного кордону ЄС. Важливими факторами дивергенції рівнів економічного розвитку між регіонами ЄС, з одного боку, та прикордонними регіонами країн – східноєвропейських сусідів (Росії, Білорусі, України, Молдови) – з іншого, визначено компліментарне фінансування депресивних регіонів з спільного бюджету інтеграційного угруповання, статичні та динамічні ефекти інтеграції, низьку ефективність регіональної політики країн пострадянського простору тощо. Виявлено високий порівняно з ЄС та стабільно зростаючий рівень варіації економічного розвитку регіонів України.

Ключові слова. Політика регіонального розвитку, Європейський Союз, асиметрія економічного розвитку, конвергенція, дивергенція.

Summary. The article is devoted to the research of the major trends and factors of emerging regional asymmetry axis along the eastern border of the EU. Among the important factors of divergent economic development between the EU regions, on the one hand, and the bordering regions of eastern neighboring states (Russia, Belarus, Ukraine,